

ВІДНОСИНИ ПОЛЬСЬКОЇ ШЛЯХТИ ТА ВОЛИНСЬКОГО ГУБЕРНАТОРА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ.

RELATIONS BETWEEN POLISH NOBILITY AND GOVERNOR OF VOLYN IN THE ADMINISTRATION SYSTEM OF RUSSIAN EMPIRE. FROM THE END OF XVIII TO BEGINNING OF XIX CENTURY

Соціально-політична та конфесійна криза польського суспільства в останній третині XVIII ст., дозволила правлячим дворам Австрії, Пруссії та Росії у дипломатичних переговорах між собою порушили питання про поділ Речі Посполитої¹. В офіційних документах говориться про необхідність відновлення «спокою і порядку у внутрішніх справах країни для того, щоб сусіди Речі Посполитої могли задовольнити свої вимоги – такі ж давні, як і законні»². Одним із перших «придбань» Російської імперії, після першого поділу Польщі, було Волинське воеводство, яке складалося з повітів: Луцького, Горянського, Надслуцького, Кременецького, Володимиро-Чернігівського і Володимиро-Новгородського³.

Здійснивши швидке приєднання колишніх польських земель, імперський уряд розпочав пошук шляхів порозуміння з місцевою знаттю, що за своєю складно організованою, неоднорідною та різноманітною соціальною структурою

* аспірант Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

¹ В. В. Вісин, *Зміни територіально-адміністративного устрою Волині у кінці XVIII – на початку XIX ст.* // Слов'янський вісник: Зб. Наук. Праць. – Рівне: Рівненський ін-т слов'янознавства, 2011. – Вип. 11. – С. 5.

² М. Ф. Криштанович, *Державне управління правоохоронними органами в Галичині і Буковині (кінець XVIII – початок XX ст.)* [Текст]: моногр.; за наук. ред. Я. Й. Малика. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – С. 40.

³ М. Влах, *Історико-географічні передумови формування системи розселення Волинської області* [Текст] // *Історія української географії*. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – Випуск 1 (15). – С. 5.

поділялася на велику кількість прошарків – поряд з магнатами, дідичами, посесорами, а також тут існував численний стан безземельної шляхти - чиншовиків. Бажаючи перетворити місцеву знать, шойно приєднаних земель, у союзників і партнерів, самодержавство поширило на шляхту права й привілеї російського дворянства шляхом запровадження «Учреждения для управления губерний Российской империи» 1775 р. та Жалуваної грамоти дворянству 1785 р. Першим на Правобережжі впровадили дворянську службу й зафіксували місце дворянства в місцевому управлінні за російським зразком, а Жалувана грамота, кодифікуючи політичний, юридичний і соціальний статус привілейованого стану, встановила законодавчу базу його корпоративних та виборчих прав⁴.

Важливим питанням для польської шляхти було збереження їхньої приватної власності, а саме землеволодіння, яке російська влада використала під час мирного встановлення влади Петербурга. Лояльність владі польська шляхта мала підтвердити своєю присягою на вірність імператриці, що законодавчо закріплювалось у маніфесті Катерини II від 27 березня 1793 р.⁵, який 7 квітня оприлюднив генерал М. М. Кречетников від імені імператриці у м. Полонному Новоград-Волинського повіту⁶. Присяга здійснювалась у церквах військом, шляхом подання особистих присяжних листів магнатів, шляхти, священників, дворянства, міщанства та євреїв, чим засвідчували свою лояльність владі, як законослухняні піддані і вірні Російській імперії⁷. Присягу не приймали тільки кріпосні селяни, за вірність яких поручались їхні власники. Землевласники-шляхтичі, які не бажали присягати, втрачали право на володіння та успадкування маєтків і тому були зобов'язані виїхати за межі імперії⁸. Відповідно до маніфесту усім, хто не бажав присягати на вірність Російській імперії, надавалось три місяці для того, щоб продати свої маєтки і виїхати за межі країни. Майно, яке не встигали продати за відведений термін, конфісковували і передавали до казни⁹. Таким чином, імперський уряд отримав лояльних землевласників, які визнавали нову владу законною і водночас позбавився тих, хто не бажав визнавати законність нових правителів.

Влада враховувала інтереси місцевих польських землевласників, які присягнули на вірність і йшла інколи всупереч своїх принципів. Кордони між губерніями,

⁴ Л. Казначєва, *Волинське дворянське зібрання – короткий етап від самоврядування до імперської залежності (1830–1840 рр.)* // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. XII. – К., 2006, – С. 143.

⁵ *Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗРИ)*. – Собрание первое. – Т. XXIII. – № 17.108. – Маніфест генерал-аншефа Кречетникова, объявленный по высочайшему повелению в стане российских войск при Полонно. – О присоединении польских областей к России С. 410–412.

⁶ В. В. Вісин, *Зміни територіально-адміністративного устрою Волині у кінці XVIII – на початку XIX ст.* // *Слов'янський вісник*: Зб. Наук. Праць. – Рівне: Рівненський ін-т слов'янознавства, 2011. – Вип. 11. – С. 5.

⁷ СЗРИ-1. – Т. XXIII. – № 17.090. – О распоряжениях в Польских областях занятых российскими войсками. – С. 388–391.

⁸ *Никотин И. Столетний период (1772–1872) русскаго законодательства в возсоединенных от Польши губерниях и законодательство о евреях (1649–1876)*. – Т. 1. – Вильна: Тип. А. Г. Сыркина, 1886. – С. 11.

⁹ М. Влах, *Історико-географічні передумови формування системи розселення Волинської області* [Текст] // *Історія української географії*. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – Випуск 1 (15). – С. 5.

відповідно до імперської практики, проводились за принципом «прямої лінії». Проте ознайомившись зі змістом карти Волинської губернії, ми спостерігаємо, що лінія цього кордону була аж ніяк не прямою, а з численними звивинами, які заходили в одних місцях у межі підросійських, у інших – у півдавстрійські українські території. Отже, для самодержавства важливим було питання делімітації та демаркації у губернії, але принцип «прямої лінії» стосувався інтересів приватної власності магнатів і шляхти, тому уряд в своїй політиці намагався не створювати конфлікту в регіоні, щоб не втратити свою соціальну опору.

У 1796 р. шляхетство Волинської губернії скористалося своїм правом мати власну організацію та представницькі органи, утворили дворянське зібрання. Збираючись кожні три роки у губернському місті, воно обирало на державні судові та поліцейські посади 10 засідателів до верхнього земського суду, суддю та засідателів повітового суду, два засідателі совісного суду, повітового справника та два засідателі нижнього земського суду, а також дворянське зібрання обирало свого представника – мирового суддю до приказу громадської опіки, що займалося в губернії соціальними питаннями¹⁰. Для управління становим самоврядуванням, тобто Волинським дворянським зібранням, дворяни обирали губернського та повітових предводителів, секретаря та депутатів. Вигідним було для влади, що увесь період перебування при владі, який обмежувався трьома роками, станові урядовці виконували свої обов'язки на громадських засадах, а дворяни, обрані зібранням на державні посади, вважалися чиновниками і одержували жалування, що упродовж 1797–1806 рр. виділялося із дворянської каси, фактично означало утримання місцевої державної адміністрації за рахунок дворянських коштів, тобто шляхтичів¹¹. Центральна влада особливо виділяла самостійність предводителя дворянства та дворянських зібрань від місцевої адміністрації в особі губернатора, який лише володів правом скликання дворянського зібрання, але йому не дозволялось бути присутнім на його засіданнях, а також на виборах на посади у місцевому управлінні. Проте центральна влада залишила важелі впливу для губернатора, якому підлягали затвердження повітових предводителів дворянства, а губернські – до 1831 р., пізніше – імператором, який обирав одного із двох кандидатів представлених дворянським зібранням¹². Не губернатор, а предводитель дворянства приводив до присяги вибраних посадових осіб із дворян і головував на виборах свого наступника. Корпоративні права дозволяли дворянам збиратись крім виборів, щоб обговорити місцеві справи та потребу, виділити із свого середовища представників, які відстоювали інтереси дворянства перед імператором. Крім цього дворянським зібранням дозволялось вводити деякі місцеві податки¹³. Надаючи такі права дворянству, на наше пере-

¹⁰ Л. Казначеева, *Волинське дворянське зібрання – короткий етап від самоврядування до імперської залежності (1830–1840 рр.)* // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. XII. – К., 2006, С. 143.

¹¹ Там само – С. 83.

¹² *Полное собрание законов Российской империи (далі - ПСЗРИ)*. – Собрание первое. – Т. XXIII. – № 17.108. – Манифест генерал-аншефа Кречетникова, объявленный по высочайшему повелению в стане российских войск при Полонно. – О присоединении польских областей к России С. 410–412.

¹³ И. Мадариага, *Россия в эпоху Екатерины Великой*. Пер. с английского Н. Л. Лужецкой. Серия: *Historia Rossica*. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – С. 470.

конання, самодержавство сподівалася на співпрацю з місцевою елітою, яка мала забезпечити соціальну стабільність та міцну опору на місцях.

Волинське дворянське зібрання, відповідно до імперських указів, стало першою інстанцією, яка розглядала докази дворянського походження, перетворившись на своєрідний «ревізійний орган», що перевіряв можливість зарахування до привілейованого стану, оскільки одним з питань, що постали перед імперською владою після кооптації місцевої знаті до російського дворянства, стало визначення та узаконення походження численної шляхти за імперською системою доказів. Зважаючи на велике число бажаючих перейти до російського дворянського стану (у Волинській губернії впродовж першого тридцятиліття її існування депутатське зібрання розглянуло більше 12 тис. справ), уряд постійно продовжував терміни подачі шляхтичами доказів свого походження. Наплив до дворянської корпорації величезного числа безземельної шляхти, представники якої створювали численну масу неподатного стану, не відповідав інтересам імперії. Уряд лише у 1818 р. наважився здійснити «найпершу спробу ревизувати легітиматійну діяльність дворянських зібрань». Тоді депутати Волинського зібрання мали виключити з родовідної книги дворян, визнаних такими лише за свідченнями дванадцяти шляхтичів, ревізкими реєстрами і метриками. Водночас виявилися зловживання при внесенні до дворянських родовідних книг не дворян інших західних губерній, які незаслужено користувалися привілеями, що стало причиною створення у Петербурзі при Сенаті 1828 р. Комітету для підготовки відповідних правил. Дотримуючись їх, слід було перевіряти депутатські зібрання щодо правомірності надання ними дворянських прав. А для цього укладалися списки тих, хто отримав дворянство завдяки військової чи державної служб¹⁴.

Імперська політика у Російській імперії, щодо польського шляхетства, залежала від особистості імператора, його поглядів і світогляду, що яскраво простежується після смерті Катерини II. Павло I намагався «виправити» усе, що, на його думку, було приведено в безлад матір'ю, діяв в руслі абсолютистського правління, тільки «освітчений» абсолютизм змінив режимом «військової і поліцейської диктатури»¹⁵.

Із самого початку свого правління Павло I визначив пріоритетне становище Литовського статуту в західних губерніях¹⁶. Відновлювалися деякі місцеві адміністративні посади Речі Посполитої, зокрема, губернські та повітові маршали замінили відповідних предводителів дворянства, впроваджувалася посади повітових хорунжих¹⁷. Поновилася діяльність нижніх судів – земських, повітових і підкоморських, а також магістратів, скасовано верхній земський та

¹⁴ П. Н. Батюшков, *Волинь. Исторические судьбы Юго-Западного края* [Текст] – Типография Товарищества «Общественная Польза», Большая Подьяческая, 39. – СПб., 1888. – С. 229.

¹⁵ ПСЗРИ-1. – Т. XXIII. – № 17.090. – О распоряжениях в Польских областях занятых российскими войсками. С. 388–391.

¹⁶ Никотин И. Столетний период (1772–1872) русскаго законодательства в возсоединенных от Польши губерниях и законодательство о евреях (1649–1876). – Т. 1. – Вильна: Тип. А. Г. Сыркина, 1886. – С. 11.

¹⁷ ПСЗРИ-1. – Т. XXIII. – № 17.332. – О присяге жителей сих губерний на верность подданства. – С. 697–699.

совісний суди, підтверджувалося використання у судах та діловодстві польської мови (лише в головних судах паралельно вводилася російська)¹⁸. Таким чином, залишилося частково чинним місцеве польське законодавство у поєднанні із загальнодержавними юридичними нормами.

Предводитель дворянства був другою людиною у губернії, після губернатора, і мав право особисто звертатися до імператора. Часта зміна волинських губернаторів, на наше переконання, була також у тому, що місцеве дворянство відчувши хороше ставлення імператора Павла I розпочало через дворянське зібрання відкрито йти на конфлікт із губернаторами. Губернські маршалки від імені дворянського зібрання вступали в сутички з представниками влади, як, наприклад, маршалок граф А. К. Ілінський, який особисто подав імператору скаргу на російських чиновників в особі генерал-губернатора Т. І. Тутолміна, якого звинуватив у хабарництві й утисках, губернатора В. С. Шереметьєва¹⁹ та інших російських чиновників, яких звинувачував у неправомірному захопленні ними маєтків місцевих дворян²⁰. Як наслідок самодержавство, що зацікавлене у збереженні стабільності в новостворених губерніях, врахувало звернення місцевого Волинського дворянського зібрання, і через ці скарги усували губернаторів, яких за правління Павла I змінилось шість.

Невдала зовнішньополітична орієнтація на Францію, неспроможність вирішити внутрішньополітичні питання (припинити селянський рух, який розпочався 1796–1797 рр. і охопив маєтки в 32 губерніях), а також деспотична форма правління спричинили палацовий переворот 11 березня 1801 р.²¹. Переворот засвідчив внутрішню консолідацію класу – станів поміщиків та дворянства, які усуненням Павла I зберегли своє панівне становище в державі²². На престол вступив син Павла I – Олександр I, який вимушений змінити курс внутрішньої політики. Зокрема його політика відносно правобережних дворянських зібрань, у порівнянні з російськими, спрямовувалася на «пряму і відкриту боротьбу» з традиціями сеймикування²³. Саме тому 19 травня 1802 р., при вирішенні звернення дворян Волинської губернії, щодо проблем дворянського зібрання губернії, імператор видав указ, згідно якого питання самоврядування уже остаточно мало вирішуватися відповідно до загальноросійського, зафіксованого у «Учреждении»

¹⁸ ПСЗРИ-1. – Т. XXVIII. – № 21.364. – Об оставлении города Житомира губернским городом Волынской губернии. – С. 403.

¹⁹ Л. Казначеева, *Формування складу та повноважень Волинського дворянського зібрання (кінець XVIII – перша третина XIX ст.)*. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 7. – Рівне, 2006, – С. 83–84.

²⁰ Там само – С. 83.

²¹ Б. Миронов, *Социальная история России периода (XVIII – начало XX в.)*: В 2 т. – 2-е изд., испр. – СПб.: Изд-во «Дмитрий Буланин». – С. 519.

²² Н. П. Ерошкин, *История государственных учреждений дореволюционной России: Учебник для студентов высших учебных заведений по специальности, «Историко-архивоведение»*. – 3-е изд., перероб. и доп. – М.: Высш. шк., 1983. – С. 138.

²³ Л. Казначеева, *Формування складу та повноважень Волинського дворянського зібрання (кінець XVIII – перша третина XIX ст.)*. // Л. Казначеева // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 7. – Рівне, 2006, – С. 85.

1775 р.²⁴. Таким чином російська влада намагалася зміцнити свої позиції на Волині та розпочала поступову ліквідацію польського права в західних губерніях. Прихід імператора Олександра I, на нашу думку, усунув символічну дистанцію між верховною владою і її військовою опорою, що по суті знімало перешкоди на шляху спонтанного включення військових у політичну діяльність при наступних коливаннях цієї монаршої лінії.

Усі волинські губернатори були дворянами четвертого рангу, тому були змушені вирішувати і представляти, крім усього, ще й інтереси місцевих дворян, вести себе «поважно», «релігійно» і т.п.²⁵. Проте часто губернатори відносились до підопічних, як феодал до васала (необов'язково жорстоко). Саме не виконання дворянської ролі губернаторської влади ставало причиною звільнень губернаторів і визначало взаємовідносини влади з шляхтою (дворянством) на Волині.

Яскравим прикладом наслідку невиконання цієї ролі губернської влади є губернаторство Комбурлея Михайла Івановича, якого, перебуваючи на Волині, граф Е. Комаровський охарактеризував наступним чином: «Життя наше в Житомирі було досить приємне і ми зобов'язані були в тому Михайлу Івановичу Комбурлею і дружині його Ганні Андріївні, вони всі засоби вживали, щоб доставляти нам всякого роду задоволення, і ми щодня майже були разом, Комбурлей, за дружиною й по собі, був дуже багатий і вмів користуватися своїм багатством. Він жив прекрасно, поступав і діяв взагалі, як пристойно було в тодішніх обставинах, коли у ввіреній йому губернії був театр війни. Всі податки і повинності стягувалися, як слід, і буйних поляків вмів тримати в порядку. Комбурлей, нарешті, керував Волинською губернією на правах генерал-губернатора»²⁶. На Волині у цей час відбувалася сильна боротьба польських поміщиків з російською адміністрацією, на чолі якої стояв губернатор сенатор Комбурлей. Протистояння було спричинене правопорушеннями з боку командування російських військових частин, розташованих у губернії, які не розраховалися за провіант, який їм постачало Волинське дворянське зібрання на суму понад один млн. карб., про що польська шляхта Волинської губернії неодноразово повідомляла губернатора²⁷. Однак губернатор не вживав ніяких заходів, не звертаючи на них уваги та потураючи військовим. Предводитель дворянства Гіжицький став на чолі польської партії і домогся ініціювання дворянством сенаторської ревізії в губернії. Результатами перевірки були звільнення з посад губернатора Комбурлея та віце-губернатора Хрущова, над якими розпочато слідство, а пізніше

²⁴ И. Мадариага, *Россия в эпоху Екатерины Великой*. Пер. с английского Н. Л. Лужецкой. Серия: *Historia Rossica*. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – С. 470.

²⁵ Г. Алексушин, *Развитие губернаторской власти в России (1708–1917 гг.)*: исторический опыт и уроки : диссертация ... доктора исторических наук: 07.00.0; [Место защиты: Воен. ун-т]. – Москва, 2008. – С. 86.

²⁶ Л. Казначеева, *Волинське дворянське зібрання – короткий етап від самоврядування до імперської залежності (1830–1840 рр.)* // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. XII. – К., 2006, – С. 143.

²⁷ С. М. Середонин, *Исторический обзор деятельности Комитета министров*. – Т. I. – Комитет министров в царствование императора Александра Первого (1802 сентября 8 – 1825 ноября 19). – СПб.: Изд. Канцелярии Комитета министров, 1902. – С. 439–441.

суд правлячого сенату, під час якого в жовтні 1821 р. помер таємний радник Комбурлей²⁸. Компромісний варіант вирішення конфлікту між шляхтою та попереднім губернатором досягнуто призначенням волинського губернського маршалка польського походження Гижицького Варфоломея Каетановича губернатором, пізніше і до самого Гижицького було пред'явлено низку обвинувачень, так що в 1815 р. його усунули з посади²⁹.

Для успішного виконання третьої ролі губернської влади у 1802 р. імператор наказав Сенату, щоб «губернатори не втручалися в жодному разі в дворянські ... вибори, ... не домагалися б за бажанням своїм обрання одних, а інших усунення з посад», наглядаючи, щоб дотримувалися норми, визначені в «Установленні для управління губерніями»³⁰. І все ж центр не влаштувала велика чисельність місцевої шляхти, яка, скориставшись недосконалим законодавством та солідарною підтримкою магнатів, масово оформила документи про дворянське походження. Щоб не дозволити всьому масиву правобережної шляхти інтегруватися у російське дворянство, створювалися різноманітні ревізійні комісії, які перевіряли достовірність записів у метричних книгах, контролювали внесення дворян у родовідні книги, розглядали правомірність дій дворянських зібрань та дворянських депутатських зібрань, ведення документації, їхні архіви тощо. Ось чому 1828 р. департамент законів Державної ради висловив недовіру до діяльності дворянських депутатських зібрань, і його чиновники серйозно взялися за укладання правил для ревізії дворянського стану. Додатковим перевіркам не підлягали лише ті, хто набув дворянства військовою та статською службою³¹.

Особливість проведення та виборів дворянських зібрань у західних губерніях, полягала у тому, що супроводжувалася сутичками та конфліктами між виборцями, а засідання суцільним безладдям, що було характерним для дворянського зібрання Волинської губернії у 1808 р. Ці виступи спровокували прийняття указу «О дворянських выборах в губерниях, от Польши приобретенных», в якому влада вбачала причину безладів у слабкості та безсиллі місцевих правителів, які погано організували і сформували поліцію, якій дворянське зібрання не підконтрольне. Тому на губернатора покладалася відповідальність за прийняття мір щодо попередження та припинення безладів, а у випадку безладу під час виборів його звільняли³².

Вище зазначене дає підстави стверджувати, що імперська влада на Волині стикнулася із ще одним із слов'янських народів – поляками, які були магнітерією

²⁸ Н. П. Ерошкин, *История государственных учреждений дореволюционной России. Учебник для студентов высших учебных заведений по специальности, «Историко-архивоведение»*. – 3-е изд., перероб. и доп. – М.: Высш. шк., 1983. – С. 114.

²⁹ Ю. Рудакова, *Формування територіально-адміністративного устрою на землях Правобережної України в 1793–1801 рр.* [Текст] // Наукові записки НаУКМА. – Київ, 2005. – Т. 41: Історичні науки. – С. 8.

³⁰ ПСЗРИ-1. – Т. XXIV. – № 17.790. – О выборах маршалов и поветовых хорунжих в губерниях малороссийских и от Польши присоединенных. – С. 319.

³¹ ПСЗРИ-1. – Т. XXVIII. – № 21.364. – Об оставлении города Житомира губернским городом Вольнской губернии. – С. 403.

³² ПСЗРИ-1. – СПб. – 1830. – Т. XXX. – 1809–1810 – № 23.513. – *О дворянских выборах в губерниях, от Польши приобретенных* – С. 840–841.

краю та представляли в абсолютній більшості шляхту, тобто дворянство краю, з інтересами якої влада змушена була рахуватися аж до Листопадового повстання 1830 р. Науковці по-різному пишуть про причини такого «поблажливого» ставлення самодержавства до шляхетства. Так, наприклад, Валентина Шандра називає цей час «перехідним періодом», який був вимушеним відступом, після якого одразу мав розпочатися процес освоєння цих земель, а польське повстання було лише його каталізатором. Дореволюційний волинський краєзнавець Леонід Рафальський, вивчаючи етнічний склад найвищих губернських установ Волинської губернії на початку XIX ст. дослідив, що майже всі важливі губернські посади, починаючи від губернатора й закінчуючи канцелярськими службовцями, займали поляки. Такий стан речей він назвав «волинською революцією». А вже з 1816 до 1828 рр. губернією управляли губернатори В. К. Гіжицький, М. Ф. Бутовт-Андржейкович та віце-губернатори К. С. Снарський, П. А. Плятер, Ф. О. Любомирський, що були поляками. Цей період в історії Волині відзначався престижем польської мови, культури, традицій у цьому краї, що в комплексі автор назвав «польським режимом»³³.

STRESZCZENIE

Stosunki szlachty polskiej z gubernatorem wołyńskim w systemie zarządzania państwowego Imperium Rosyjskiego, koniec XVIII – początek XIX wieku. Po zagarnięciu ziem polskich przez Rosję dążono do ułożenia poprawnych stosunków zaborców przede wszystkim z polską szlachtą. Proces ten pokazano na przykładzie guberni wołyńskiej. Lojalność wobec władz rosyjskich starano się zdobyć poprzez zachowanie prawa własności ziemskiej oraz zrównania w prawach i przywilejach szlachty polskiej z *dworianstwem* rosyjskim. Ważnym przy tym okazało się prawo polskiej szlachty na tworzenie organów samorządowych – zebrań szlacheckich, marszałkowie których reprezentowali wspólnotę przed rosyjską władzą lokalną.

SŁOWA KLUCZOWE: Wołyń, gubernator, gubernia wołyńska, zebranie szlacheckie, marszałek gubernialny, Imperium Rosyjskie

³³ Свербигуз В. Старосвітське панство. – Варшава, 1999. – С. 127.

Dział IV
Z życia Ostrołęckiego
Towarzystwa Naukowego

